

Н. І. Бернадська

Памфлет

ПАМФЛЕТ — художньо-публіцистичний твір сатиричного спрямування, у якому експресивно викриваються та засуджуються як конкретні впливові суспільні діячі — політики, вчені, письменники, так і негативні явища, що простежуються на державному рівні, у політикумі, філософських чи естетичних концепціях певного часу. П. — жанр-антипод [панегірика](#). Щодо етимології терміна нині існує кілька гіпотез: з англійської мови «*rampulet*» — листок, який тримають у руці, грецької «*rampulego*» — все палю, французької «*ramp feuillet*» — летючий аркуш. Так само немає єдиної думки про витоки цього жанру: чи це промови та сатири Плутарха, Тацита, Варрона, Демосфена, чи байки Езопа. Несприятливими для вивчення П. стали його ж особливості як злободенної гострої сатири, тому з часом розгубилися імена багатьох памфлетистів, частина їхніх текстів зазнавала змін у процесі підготовки до друку. Тому закономірно, що деякі книги й трактати європейських авторів 12 ст. вийшли через 700 р. у Німеччині під назвою «Памфлети про суперечку імператорів з курією». Як жанр у сучасному розумінні П. оформився в епоху Ренесансу і з того часу до сьогодні це один із найдієвіших сатиричних творів, який виконує як викривальну, так і агітаційну роль. П. епохи Відродження змальовував широку картину дійсності, йому притаманні злободенність тематики, моралізаторство, гостра суб'єктивність, пародіювання схоластичної риторики. У просвітників цей жанр став засобом політичної або літературної боротьби, частково втратив дидактизм, як, наприклад, у Д. Дефо («Чистокровний англієць», 1701), Дж. Свіфта («Листи сукнаря», 1723—24), Д. Дідро («Жак-фаталіст», 1773). У 19 ст. до цього жанру зверталися В. Гюґо, Е. Золя. П. поєднує у собі як елементи публіцистики, так і художнього стилю: актуальність порушеної проблематики, інспірована соціальною чи політичною подією, чітка позиція автора у ставленні до зображеного, однозначні сатиричні інтонації, логіка фактів у розгортанні сюжету, а також художня вигадка, яскрава образність. Памфлетист завжди має активну життєву позицію, вболіваючи за національні та державні справи, цим і визначається його гостра реакція на ті проблемні питання, які він спостерігає у соціумі і до яких прагне привернути увагу широких кіл громадськості з метою подолання та усунення суспільних вад і їх причин. Часто П. позначені полемічністю, адже в їх центрі — відстоювання певних ідей, котрі не поділяють супротивники автора. Це зумовлює такі ознаки П., як його експресивність, ораторські інтонації, афористичність, різноманітність засобів комічного — від [іронії](#) до

сатири, сарказму, гротеску, а також використання прийомів абсурду. Оскільки у П. гостро висміюється чи викривається суспільне явище негативного характеру, погляди та дії певних сил, протилежні поглядам автора твору, то основне призначення цього твору — дискредитувати в очах читача ідеологічного супротивника. Це зокрема досягається через однозначну авторську оцінку зображеного, яка виявляється у чіткому відтворенні світоглядних переконань автора, його життєвої позиції, втілених у динаміці сюжету. Жанрова особливість П. — документальність і публіцистична ідея поєднана з образністю — забезпечують йому роль інтелектуальної зброї у сучасному інформаційно-психологічному протиборстві та ідеологічному протистоянні.

Зразками П. є «Ареопагітика» Дж. Мільтона (1644), «Казка бочки» Дж. Свіфта (1704), «Трактат про віротерпимість» Вольтера (1763), «Сполучені Лінчуючі Штати» М. Твена (1901). П. належить до гібридних жанрів: він може мати форму сатиричного послання, листа, статті, філософського трактату, сатиричного портрета, нарису. Художня література також демонструє твори гостро сатиричного викривального змісту. Відтак для них характерна публіцистичність, комізм характерів і сюжету, продиктований авторською ідеєю. Це роман-памфлет «Подорож Гуллівера» Дж. Свіфта (1726), поема-памфлет «Німеччина. Зимова казка» Г. Гайне (1844), роман-памфлет «Записки про котяче місто» Лао Ше (1933), п'єса-памфлет «Кар'єра Артуро Уї» Б. Брехта (1941).

В Україні П. постав наприкінці 16 — початку 17 ст. у зв'язку з боротьбою проти утвердження уніатства (І. Вишенський, Г. Смотрицький, Клірик Острозький, анонімні автори П. «Послання до латин з їх же книг», «На богомерзкую, на поганую латину» та ін.). Пізніше до цього жанру зверталися І. Франко, О. Маковей, Леся Українка, Л. Мартович, С.Єфремов. В. Самійленко створив памфлети-вірші, цю традицію продовжив Гео Шкурупій (збірка віршованих памфлетів «Божественна комедія», 1931). М. Хвильовий є автором трьох циклів памфлетів — «Камо грядеши», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», основні думки яких визначили вектори літературної дискусії 1925—28-х рр. Також йому належить памфлет «Україна чи Малоросія?». Широкого розголосу набув лист-памфлет І. Багряного «Чому я не хочу повертатись до СРСР?» (1946). Його опубліковано на Заході окремою брошурою і перекладено кількома європейськими мовами. Це гостра сатира на антилюдську суть ідеології та державної практики сталінізму із численними згадками про трагічні епізоди із власної біографії. До П. зверталися О. Черногуз, Є. Дудар, Ю. Івакін. Гострі політичні П. про українське сьогодення належать І. Дзюбі, провідною думкою яких є консолідація українського суспільства та роль культури у націєтворчих процесах, а також гостре й непримиренне викриття сучасного політикуму, його лицемірства («Шевченків “Кавказ” на тлі непроминального минулого», «На “еліту” надійся, а сам не плошай», «Як нам розвалити Україну?», «Застукали сердешну волю...», «Порнократія на марші» та ін.). Як гібридний жанр П. простежується у творчості М. Куліша (п'єса «Хулій Хурина»). На думку сучасних критиків, ознаки памфлетності притаманні романам «Записки українського самашедшого» Л.

Костенко (2010), «Факультет» Д. Березіної (2017).

Рекомендована література

1. Ярмиш Ю. Ф. Жанри сатиричної публіцистики. К., 2003;
2. Шерех Ю. Літ Ікара (Памфлети Миколи Хвильового) // Шерех Ю. Третя сторожа. К., 1993;
3. Ярмиш Ю. Памфлет. К., 1999;
4. Слюсаренко М. Памфлети М. Хвильового як фактор соціального діалогу // Істор.-літ. журн. 2005. № 11.

Бібліографічний опис:

Памфлет / Н. І. Бернадська // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-881786>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).